

ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Н.А. Гринюк, канд. екон. наук

Постановка проблеми. З огляду на суворий прагматизм розвитку світової економіки в суспільстві в цілому і багатьох країнах зокрема надзвичайної популярності набуває ідея соціалізації бізнесу. Саме в умовах глобалізації першорядного значення набуває соціальна сфера діяльності: прагнення поліпшити якість життя в регіоні обслуговування, сприяння справедливому розподілу економічного потенціалу, розв'язання певною мірою проблем зайнятості населення.

При цьому посилюється соціально-економічна значущість кооперації та її ідеології – ідеології економічного розвитку, суспільного партнерства і громадянської відповідальності.

Особливо зростає роль кооперації в умовах посилення глобалізації, яка в узагальненому вигляді, з одного боку, сприяє зростанню ефективності господарювання за рахунок підвищення централізації і гнучкого управління наявним ресурсним потенціалом, а з іншого – провокує і негативні наслідки для суспільства внаслідок зосередженості виключно на фінансових інтересах суб'єктів підприємництва. Кооперація, навпаки, виявляє своє ставлення до глобалізації економіки з позиції споживача (свого пайовика), приймаючи на себе частину функцій держави, зокрема соціальний захист населення.

Серед сукупності видів кооперації найбільш суперечливим явищем з точки зору економічної науки є споживча кооперація, що

пов'язано з особливостями її функціонування.

Споживча кооперація як некомерційна організація є організаційною основою механізму суспільного регулювання, оскільки відображає індивідуальні і групові інтереси, розв'язуючи певні місцеві й регіональні проблеми шляхом самоорганізації людей.

Саме сутнісні характеристики соціально-економічної природи споживчої кооперації обумовлюють необхідність окремого визначення її місця й ролі в економічній системі й обґрунтування перспектив розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Суперечки щодо визначення місця і ролі кооперації в економічній системі точаться протягом усього періоду функціонування кооперативної форми господарювання.

Слід зазначити, що і нині в науковій літературі можна виокремити два практично протилежні погляди на цю проблему.

Певна група дослідників стверджує, що саме кооперація є засобом перетворення всієї економічної системи в майбутньому [1; 2; 3]. Вважаючи кооперацію «найдосконалішою з відомих форм діяльності» [3; с.46–47] за критерієм соціальної справедливості, прихильники такого підходу пророкують, що внаслідок докорінної зміни поглядів на природу суспільства і поширення кооперативних принципів саме ця форма господарювання має поступово охопити всі сфери економіки.

Інші науковці не пов'язують подальший розвиток економіки і суспільства з широким розповсюдженням кооперативних засад в господарській діяльності [4], вважаючи кооперацію однією з тимчасових форм співпраці людей на шляху до більш високого рівня розвитку економічних систем. На їхню думку, подальший розвиток суспільства спричинить

припинення існування кооперативної форми діяльності.

На думку автора, перспективи розвитку кооперації обумовлюються її специфічними рисами і різноманітними факторами, поєднання яких створює синергічний ефект і трансформується в особливості кооперації взагалі і споживчої кооперації зокрема.

Метою статті є дослідження проблем і оцінювання перспектив розвитку споживчої кооперації України в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. В узагальненому вигляді місце споживчої кооперації обумовлюється головними її характеристиками, найбільш затребуваними в сучасній ринковій економіці.

З точки зору соціальної культури (зокрема, економіки) постіндустріального суспільства споживча кооперація відповідає одному з її основних принципів – економічність, що передбачає розміщення ресурсів на засадах

найвищої корисності.

Щодо інноваційної економіки статус споживчої кооперації як некомерційної організації відображає наявність у ринковій економіці особливого фактора виробництва – спроможності населення до самоорганізації, самоуправління і самодіяльності, яка і реалізується через формування споживчих кооперативів і перевтілення їх у своєрідну соціальну мережу шляхом утворення об'єднань первинних організацій.

Унікальність споживчої кооперації полягає в тому, що, з одного боку, – це самоорганізована суспільна структура, а з іншого – самодостатня господарська організація. І саме ці особливості створюють конкурентні переваги, багатоаспектність яких є підґрунтям для довгострокового ефективного функціонування споживчої кооперації завдяки оптимальному поєднанню соціальної місії з її господарською діяльністю, заснованою на кооперативних принципах і цінностях (рис. 1).

Рис. 1. Головні конкурентні переваги споживчої кооперації (узагальнено автором)

На нашу думку, головним стратегічним завданням споживчої кооперації в сучасних умовах, урахувавши різноплановість вищезазначених конкурентних переваг, є не адаптація до ринкових засад, а розвиток унікальних якостей феномена кооперації, створення і нарощення конкурентних переваг, закладених в сутності кооперативної форми господарювання.

Дослідження проблем і факторів, які впливають на розвиток споживчої кооперації

України, дають змогу здійснити своєрідний SWOT-аналіз. При цьому внутрішнє середовище споживчої кооперації розглядається з позиції її сильних і слабких сторін, а зовнішнє – з точки зору можливостей і загроз (табл. 1).

Комплексний аналіз отриманих результатів дослідження надає можливість в узагальненому вигляді сформулювати *головні завдання споживчої кооперації в сучасних умовах*, а саме:

Таблиця 1

SWOT-аналіз споживчої кооперації України (узагальнено автором)

Strength (сильні сторони)	Weakness (слабкі сторони)
<p>Сформований імідж соціально-орієнтованої системи Власна соціальна база членів системи Правова легітимність функціонування Організаційна єдність і ієрархічність системи Гарантований ринок збуту Багатогалузевий характер діяльності Накопичений досвід господарювання Традиційні внутрішньогосподарські зв'язки Власна інфраструктура, у тому числі матеріально-технічна база Власна сировинна і товарна база Власна багаторівнева система підготовки кадрів Кваліфікований кадровий персонал Науковий потенціал Комунікаційна роль на території здійснюваної діяльності Підтримка місцевої влади Досвід зовнішньоекономічних зв'язків</p>	<p>Втрата економічної зацікавленості споживачів Ослаблена соціальна суб'єктна база системи Недосконалі механізми участі пайовиків у господарській діяльності Низький рівень участі пайовиків в управлінні споживчим кооперативом Недосконалість нормативно-правової бази України щодо діяльності споживчої кооперації Недостатня поінформованість населення про кооперативні переваги Застаріла організаційна структура управління Послаблення позицій на ринках господарювання Застаріла матеріально-технічна база, низький рівень технічної оснащеності Зниження ефективності фінансово-господарської діяльності Погіршення фінансового стану Скорочення кількості науково-дослідних розробок</p>
Opportunities (можливості)	Threats (загрози)
<p>Підвищення соціального статусу системи Завоювання довіри споживачів Зростання споживчого попиту населення Збільшення чисельності пайовиків за рахунок некооперованого населення Адаптивність до зміни умов середовища Відродження ринкових засад господарювання Диверсифікація діяльності Розширення асортименту і якості товарів (послуг) Вихід на нові ринки (у тому числі міжнародні) Потенціальні можливості використання місцевої сировини Можливість залучення коштів населення Раціоналізація організаційної структури управління Посилення кооперативної інтеграції Розвиток внутрішніх і партнерських відносин Нарощення інформаційного потенціалу Зміцнення зв'язків з місцевою владою.</p>	<p>Скорочення соціальної бази системи Втрата позицій на ринку діяльності Неврегульованість законодавства Високий рівень конкуренції з боку підприємницьких структур Кризові явища в традиційних галузях діяльності Несприятливі демографічні тенденції в країні Погіршення платоспроможності населення Негативні тенденції в структурі витрат споживачів Негативні інфляційні тенденції Скорочення кадрового складу Зниження рівня підготовки кадрів Дефіцит фінансових ресурсів</p>

- самозбереження споживчої кооперації як специфічної соціально спрямованої форми господарювання. Складність цього завдання полягає, з одного боку, в необхідності мобілізації потенціалу для відновлення втрачених позицій споживчої кооперації на ринку, з іншого – в перманентності питання збереження своєї ринкової ніші в конкурентній економіці;

- реалізація і нарощення власних конкурентних переваг. Споживча кооперація, виступаючи елементом ринкової інфраструктури, також являє собою ринок, який, по-перше, є гарантованим щодо збуту продукції (хоча і обмеженим чисельністю і купівельною спроможністю пайовиків), по-друге, є відкритим для некооперованого населення і підприємств різних форм власності, що створює потенціал для взаємовигідного співробітництва;

- відновлення значущості для українського суспільства. Споживча кооперація нині функціонує в нових економічних і суспільних умовах як незалежне і автономне формування, яке самостійно визначає свою роль і місце в суспільстві: по-перше, як один із елементів багатоукладної економіки; по-друге, як один із суб'єктів протистояння монополізму на регіональному ринку (у сфері торгівлі, послуг, виробництва, закупівельної діяльності); по-третє, як соціальна організація, яка вирішує проблеми певної частини населення і тим самим знижує соціальну напругу в суспільстві;

- посилення роз'яснювальної роботи серед населення щодо кооперативних переваг, насамперед, з метою активізації участі пайовиків і залучення нових членів. Ефективність діяльності споживчої кооперації тісно пов'язана з посиленням ролі пайовиків і підвищенням їхньої економічної участі в діяльності споживчого товариства;

- удосконалення організаційної побудови. Нинішнє законодавство не встановлює будь-яких обмежень щодо видів чи типів споживчих товариств [5], отже відсутні і будь-які обмеження щодо вибору форм організаційного розвитку. Головним критерієм утворення і функ-

ціонування їх має бути відповідність інтересам господарської діяльності і висока адаптивність до умов зовнішнього середовища;

- територіальна диверсифікація традиційних галузей споживчої кооперації, а саме створення і розширення мережі споживчих кооперативів не тільки в сільській місцевості, а й у містах;

- збереження кадрового і наукового потенціалу, що є передумовою відновлення і посилення позицій споживчої кооперації на ринку і запорукою гідної конкуренції з іншими його суб'єктами.

Головні проблеми, які є перешкодою на шляху реалізації вищезазначених завдань і гальмом розвитку споживчої кооперації взагалі, на нашу думку, утворюють своєрідну тріаду:

- слабка соціальна суб'єктна база кооперації. Зневірившись в ефективності діяльності споживчої кооперації протягом адміністративно-командного періоду її функціонування, населення не бачить у ній механізму вирішення своїх економічних і соціальних проблем;

- застарілі методи прийняття управлінських рішень. Домінування централізованого управління, недосконалі механізми залучення пайовиків до управління споживчим кооперативом у поєднанні з формальною реалізацією суспільного самоуправління негативно впливають як на ефективність фінансово-господарської діяльності системи, так і на економічну зацікавленість споживачів;

- слабка матеріально-технічна база (особливо з точки зору технічного оснащення) і нерозвинута система ринкової інформації. Втрата позицій на ринку господарювання призвела до зниження ефективності фінансово-господарської діяльності і відповідно до погіршення фінансового стану і суттєвого скорочення можливостей підтримки належного технічного рівня інфраструктури.

Узагальнена інформація матриці SWOT-аналізу може бути використана для комплексного інтегрованого дослідження як окремих складових зовнішнього і внутрішнього середо-

вища, так і для оцінювання їхньої взаємодії на перспективи розвитку споживчої кооперації, тобто визначення меж і потенціальних можливостей системи та її спроможності конкурувати з іншими суб'єктами господарювання.

Однією з актуальних проблем є визначення спонтанних невидимих взаємодій між елементами середовища, гармонізація яких є запорукою успішного функціонування системи споживчої кооперації. Взаємодії в середовищі споживчої кооперації мають свої особливості, що обумовлено специфікою формування і функціонування кооперативного сектору економіки. Їхнє виявлення і оцінювання сили впливу на результативні показники можливі в разі використання комплексу взаємозв'язаних методів (не тільки економічних), зокрема на основі соціологічних досліджень, доповнених економічними вимірами.

На думку автора, доцільним є використання методу експертних оцінок для оцінювання значимості як окремих факторів, так і кожної складової дослідження. Як механізм оцінювання впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища може бути запропонована п'ятибальна шкала експертних оцінок. Узагальнена оцінка групи експертів може формуватися як середньоарифметична величина. У разі суттєвих розбіжностей в оцінках для узгодженості думок експертів доцільно використовувати методи рангової кореляції, зокрема розрахунок коефіцієнта конкордації. Значення розрахованого коефіцієнта коливається в діапазоні від 0 до 1, наближення до якої свідчатиме про більшу одностайність оцінок експертів.

На основі отриманих результатів створюються можливості для кількісного оцінювання значимості взаємодії сильних і слабких сторін споживчої кооперації.

Споживча кооперація як система характеризується певною відносною відокремленістю і автономністю існування, проте має і ознаки еквіпотенціальності, тобто зв'язку з зовнішнім середовищем і емергентності, тобто

отримання синергічного ефекту як результату внутрішньосистемної взаємодії і взаємодії з зовнішнім середовищем (рис. 2).

Як свідчить практика, саме досвід взаємодії з зовнішнім середовищем надає можливість споживчій кооперації не тільки зберігатися, а й розвиватися для задоволення потреб паюників.

Слід враховувати, що результат взаємодії вищезазначених елементів не є простою арифметичною сумою, а має більш складний механізм, який і утворює синергічний ефект, посилюючи дію складових внутрішнього середовища.

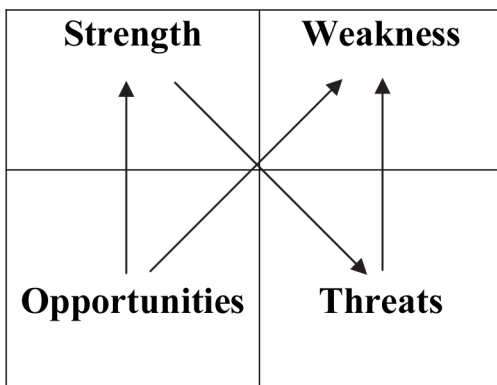
У результаті досліджень можливих варіантів взаємодії складових елементів SWOT-аналізу розроблено матрицю для кількісного визначення впливу на конкурентні переваги споживчої кооперації наслідків зв'язку її внутрішньої спроможності з факторами зовнішнього середовища (табл. 2).

За результатами розрахунків суб'єкт дослідження може розташуватися в одному з чотирьох квадрантів, що буде обумовлювати подальшу стратегію його поведінки:

- квадрант 1 – нарощення сильних сторін за рахунок використання можливостей;
- квадрант 2 – переборювання слабких сторін за рахунок використання можливостей;
- квадрант 3 – зниження загроз за рахунок реалізації сильних сторін;
- квадрант 4 – нагромадження слабких сторін унаслідок реалізації загроз.

Позитивний ефект перетворень внутрішнього середовища свідчатиме про успішність нарощення конкурентних переваг і наявність перспектив функціонування системи, зворотний – про негативні тенденції, що можуть загрожувати самому існуванню системи споживчої кооперації.

Отже, квадранти 1 і 4 відображають відповідно оптимістичні і песимістичні кумулятивні перспективи, а позитивне значення їхньої різниці (1 можна вважати своєрідним «коридором» узагальненого потенціалу розвитку:

Рис.2. Напрями взаємодії складових SWOT-аналізу споживчої кооперації (запропоновано автором)

$$\left\{ \sum_{i=1}^n Si \cdot \sum_{i=1}^n Oi - \sum_{i=1}^n Wi \cdot \sum_{i=1}^n Ti \right\} \geq 0 \quad (1)$$

Апробація запропонованої методики оцінювання кумулятивних перспектив розвитку споживчої кооперації свідчить, що система споживчої кооперації України наразі має найбільший потенціал реалізації в квадранті 2. Вивчення складу і структури можливостей дають змогу сформулювати такі напрями використання їхнього впливу на переборювання слабких сторін:

- відродження ринкових засад господарювання, що сприятиме відновленню позицій на ринку господарювання, підвищенню ефективності діяльності і поліпшенню фінансового стану організацій споживчої кооперації;
- нарощення інформаційного потенціалу, що сприятиме поінформованості населення про кооперативні переваги і, за інших рівних умов, розширенню соціальної бази в перспективі;
- раціоналізація організаційної структури, яка має активізувати участь пайовиків у господарській діяльності і управлінні споживчим товариством;
- завоювання довіри споживачів для відновлення їхньої економічної зацікавленості і розширення соціальної бази членів системи;
- розширення асортименту і якості про-

Матриця оцінювання перспектив розвитку системи споживчої кооперації (запропоновано автором)

	Strength	Weakness
Opportunities	1 $\sum_{i=1}^n Si \cdot \sum_{i=1}^n Oi$	2 $\sum_{i=1}^n Wi \cdot \sum_{i=1}^n Oi$
Threats	3 $\sum_{i=1}^n Si \cdot \sum_{i=1}^n Ti$	4 $\sum_{i=1}^n Wi \cdot \sum_{i=1}^n Ti$

дукції, диверсифікація діяльності, що мають підвищувати ефективність господарювання і сприятимуть формуванню ресурсів для оновлення матеріально-технічної бази системи;

- посилення економічної інтеграції і освоєння нових ринків, що сприятиме вдосконаленню організаційної структури управління і поліпшенню фінансового стану організацій;
- використання місцевих ресурсів (сировини, товарів, коштів населення), що сприятиме зростанню власних оборотних коштів і поліпшенню показників фінансового стану організацій споживчої кооперації.

Висновки

Запропонований інструментарій оцінювання перспектив діяльності організацій споживчої кооперації може бути використаний не тільки для дослідження внутрішніх і зовнішніх факторів формування і розвитку конкурентних переваг, а й для визначення найоптимальніших напрямів їхньої реалізації з позиції досягнення соціально-економічного ефекту різними суб'єктами економічної системи, зокрема:

- пайовиками (право на економічну участь у господарській діяльності і відповідно кооперативні виплати; можливість отримання навичок управління і досвіду самоорганізації через участь у функціонуванні споживчого товариства);

- населенням (можливість придбання якісних товарів і послуг, реалізації продукції приватних господарств, працевлаштування);
- органами місцевого самоврядування (можливість поповнення місцевих бюджетів за рахунок збільшення податкових надходжень; отримання надійного партнера в справах соціального захисту населення і досвіду використання демократичних принципів управління);

- державою і суспільством (забезпечення реалізації соціально-економічних програм розвитку; стабілізації і гармонізації соціальних відносин; створення робочих місць; сприяння сталості економічного розвитку).

Отже, складність і багатогранність проявів соціального, економічного і політичного характеру споживчої кооперації формують унікальний потенціал її успішного функціонування в жорстких умовах сьогодення. Діяльність споживчої кооперації обумовлю-

ється інтересами пайовиків, економічною доцільністю і загальним соціальним ефектом. Заснована на безпосередній ініціативі і самодіяльності її членів, споживча кооперація, на нашу думку, має розглядатися як особлива форма господарювання, адекватна сучасному етапу розвитку соціально орієнтованого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кооперация как компонент рыночных отношений: проблемы теории и истории. Вып. 1. – Иваново: ИГУ, 2006. – 156с.

2. *Сыбру А.Н.* Потребительская кооперация как социальный институт. В сб.: Потребительская кооперация как социально ориентированная система. – Чебоксары: Салика, 2010. – С. 69–71.

3. Міжнародний кооперативний рух: історичний досвід і сучасна практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції. (Полтава, 2010). – С. 46–47.

4. *Глушецкий А.А.* Кооперация: роль в современной экономике. – М: Профиздат, 2004. – 159 с.

5. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10. 04. 1992 № 2265 – XII // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 4.

УкрІНТЕІ надає послуги:

видавничо-поліграфічні

521-09-37, 521-09-06

тиражування матеріалів

повнокольоровий друк

комп'ютерний набір і верстка

додрукарська підготовка й післядрукарська обробка

наукове й літературне редагування науково-економічних і

інформаційних матеріалів

виготовлення брошур, журналів, каталогів, буклетів, бланків

переплітання дисертацій, звітів, ламінування

з організації виставкової діяльності

521-00-18

організація і проведення тематичних

виставок і виставок-ярмарків